

สุนทรียภาพแห่งชีวิต : คุณค่าทางวิจิตรศิลป์

เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ราชบัณฑิตยสถานได้จัดอภิปรายทางวิชาการของสำนักศิลปกรรม เรื่อง **สุนทรียภาพแห่งชีวิต : คุณค่าทางวิจิตรศิลป์** เนื่องในโอกาสฉลองการสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๗๐ ปี ไตรมาสที่ ๔ ระหว่างเวลา ๘.๓๐ - ๑๔.๐๐ น. ณ ห้องกษัตริย์ศึก ๑ โรงแรมเดอะทวิน ทาวเวอร์ ซึ่งมีผู้อภิปรายประกอบด้วย ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม ภาควิชาศิลป สถาปัตยกรรมศิลป์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม รองศาสตราจารย์ ดร.รินทร์ทัตย์ สัจจพันธุ์ ภาควิชาศิลป ประเพณีวรรณศิลป์ สาขาวิชาวรรณกรรมร้อยแก้ว นายชนก สาคกริก ภาควิชาศิลป ประเพณีวิจิตรศิลป์ สาขาวิชาดุริยางคกรรม และนายปัญญา นิตยสุวรรณ ภาควิชาศิลป ประเพณีวิจิตรศิลป์ สาขาวิชานาฏกรรม โดยมีศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ราชบัณฑิต ประเพณีวิจิตรศิลป์ สาขาวิชานาฏกรรม เป็นผู้ดำเนินการอภิปรายสรุปสาระสำคัญของการอภิปรายได้ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม :

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำจำกัดความคำ **สุนทรียภาพ** ว่า “ความงามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ ที่แต่ละบุคคลสามารถเข้าใจและรู้สึกได้, ความเข้าใจและรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อความงามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ” แต่คุณค่าของความงามนั้นไม่คงที่ ยิ่งทัศนะจากมากกลุ่มมากฝ่ายหรือมุมมองจากต่างยุคต่างสมัยด้วยแล้ว

การรับรู้ย่อมแปลกแตกต่างกันไป

นอกจากนี้สุนทรียภาพของชีวิตใด สิ่งใด ยุคสมัยใดก็ตามต่างมีคุณค่าเฉพาะตัว โดยโยงใยอยู่กับชีวิตอื่น สิ่งอื่น และยุคสมัยอื่นด้วยเสมอ คุณค่าของงานช่างโบราณอย่างสถาปัตยกรรมโบราณจึงมิได้หลายมุมมอง เช่น มุมมองที่สภาพชำรุดเพื่อหาความงามจากสภาพชำรุดนั้น มุมมองเรื่องการให้ความสนใจด้านวิธีการอนุรักษ์หรือในเชิงบูรณปฏิสังขรณ์ มุมมองในเรื่องการออกแบบรูปลักษณ์ว่าเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับคติความเชื่อและการใช้งาน บ้างก็อาจมองว่า งานช่างโบราณเหล่านั้นผ่านอดีตอันยาวนานในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรืออาจชวนให้จินตนาการถึงความเกี่ยวโยงจากต่างวัฒนธรรม ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ถึงคำความคิดบางประการที่ปรากฏอยู่ในงานช่างนั้น ๆ ที่สอดคล้องกับที่มีอยู่ในงานช่างของแหล่งอื่น ชนชาติอื่น

ด้วยมุมมองที่หลากหลายเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าสุนทรียภาพมิใช่เรื่องตายตัวหรือเป็นเรื่องเฉพาะของคนใดคนหนึ่ง การศึกษาสุนทรียภาพประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญคือ กาลเทศะ การสะท้อนความคิดที่ขัดเกลาให้ละเอียดอ่อนแล้ว รวมทั้งมีกลเม็ดในการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ให้รวมกันได้อย่างเหมาะสม

รองศาสตราจารย์ ดร.รินทร์ทัตย์ สัจจพันธุ์ :

คำว่า **วิจิตรศิลป์** เป็นคำที่มีความหมายกว้าง ซึ่งแต่เดิม

นั้นหมายรวมเอาวรรณศิลป์เข้าไว้ด้วย การนำเอาเรื่องของวรรณศิลป์มากล่าวรวมกับวิจิตรศิลป์จึงเป็นเรื่องที่อยู่ในกรอบเดียวกันคือ เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยความประณีต มุ่งให้เกิดความงดงาม ความไพเราะ เป็นความพึงใจของผู้สร้างและความพอใจของผู้เสพที่ได้สัมผัสกับสิ่งซึ่งทำให้เกิดอารมณ์ละเอียดอ่อน ชับช้อน และลุ่มลึก สุนทรียภาพ

“สงสารตัวสงสารผัวสงสารบ้าน
สงสารสวนหอมหอมสุมาลัย
ขุนแผนแสนโสภณสงสารน้อง
แต่แลแลลับไปในไพรวัน

การเลือกซ้ำคำ “สงสาร” หลายครั้งเพื่อย้ำความ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความรู้สึกสงสารตัวละครไปด้วย นอกจากการซ้ำคำแล้ว ในวรรคสุดท้ายของข้อความ กวียังใช้ภาษาได้อย่างกระชับสามารถเก็บความได้ครบภายในวรรคเดียว

สุนทรียภาพที่เกิดจากฉันทลักษณ์ สีลา จังหะวรรณคดีเป็นงานศิลปะที่เหมาะสมแก่การอ่านออกเสียงมากกว่าอ่านในใจเงียบ ๆ วรรณคดีไทยในสมัยสุโขทัยแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยแก้วแต่เป็นร้อยแก้วที่มีการจัดระเบียบของคำและเสียง ทำให้เกิดลีลาจังหวะที่ไพเราะ ยามเมื่ออ่านจะได้ยินเสียงที่ประสานกันด้วยสัมผัสบ้าง การซ้ำคำบ้าง ใช้คำสั้นกระชับ และมีความหมายครบถ้วน ดังความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า

“เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว พ่อเมืองบ่เอา
จกอบในไพร่ลูท่าง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่
ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทอง ค้า”

สุนทรียภาพที่เกิดจากปัญญาความคิด ความเข้าใจโลกและชีวิต วรรณคดีไม่เพียงแต่ให้ความบันเทิงเท่านั้น หากแต่การอ่านวรรณคดียังทำให้เข้าใจชีวิต เข้าใจความเป็นมนุษย์ของตนเอง และเรียนรู้เข้าใจชีวิตของผู้อื่นมากขึ้น ดังจะเห็นตัวอย่างจากบทกวีชื่อ **กล้วยหาย** ของ วัฒน์ วรรณยางกูร ปมปัญหาของเรื่องคือ กล้วยหาย ซึ่งในตอนแรกเจ้าของกล้วยคิดว่าขโมยคือ “ลิง” แต่ในตอนท้ายกลับพบว่าขโมยตัวจริงคือ “คนขุดดิน” ซึ่งขโมยกล้วยเพื่อไปให้ลูกกิน บทกวีบทนี้

ในทางวรรณศิลป์เกิดได้หลายทาง ได้แก่

สุนทรียภาพที่เกิดจากภาษา วรรณศิลป์นั้นใช้ภาษาเป็นวัสดุในการสื่อสารอารมณ์และความคิด การสร้างสุนทรียภาพด้วยภาษานั้นสามารถทำได้หลากหลาย ดังจะเห็นได้จากการซ้ำคำในตัวอย่างจาก **เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน** ความว่า

สงสารท่านมารดาน้ำตาไหล
สงสารทั้งข้าไทสงสารกัน
สงสารห้องฟูกหมอนที่นอนนั้น
หันหับห้องร้องไห้ในที่นอน”

ปลุกจิตสำนึกในเรื่องช่องว่างทางสังคม และยังแฝงความหมายให้เราคิดต่อว่า ผู้ร้ายที่แท้จริงไม่ใช่คนจนที่ต้องกลายเป็นอาชญากรจำเป็น หากแต่คือความยากจนที่ยากจะขจัดให้หมดไปต่างหาก

ชีวิตคนเรานั้นจึงไม่ได้ต้องการเพียงแค่งบจัจ ๔ หากแต่ยังต้องการประสบการณ์ทางอารมณ์และปัญญาด้วย อันจะทำให้มนุษย์มีพัฒนาการด้านวุฒิภาวะทางอารมณ์และปัญญา จนกล่าวได้ว่าเป็น “คนเต็มคน” โดยสมบูรณ์ สิ่งที่เติมเต็มประสบการณ์ดังกล่าวนี้ได้ดีที่สุดในงานศิลปะคือ งานศิลปะจึงมิได้เพียงสร้างอารมณ์สะเทือนใจ แต่ยังยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น กล่อมเกล้าให้มีความประณีตละเอียดอ่อน เข้าใจโลกและชีวิตมากขึ้น วิจิตรศิลป์ทั้งมวลจึงมีคุณค่าในฐานะสิ่งสร้างสรรค์สุนทรียภาพแห่งชีวิตโดยแท้

นายชนก สาคริก :

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น มนุษย์ไม่ได้ต้องการเพียงแค่งบจัจ ๔ ซึ่งเป็นอาหารกายเท่านั้น หากแต่ยังต้องการ “บัจจยที่ ๕” เป็นอาหารใจอีกด้วย ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีจิตวิญญาณที่ละเอียดอ่อนซับซ้อน จึงต้องการทั้งอาหารกายและอาหารใจควบคู่กันไป

อาหารใจ หรือบัจจยที่ ๕ ในการดำเนินชีวิตนี้ก็คือกิจกรรมทุกประเภทที่ทำให้มนุษย์มีความพึงพอใจและมีความสุข ซึ่งได้แก่ ศาสนา งานศิลปะ กีฬา และความบันเทิงใจ

ในรูปแบบต่าง ๆ คุณภาพชีวิตของมนุษย์จะถูกเติมเต็มให้สมบูรณ์ได้ก็ด้วยการที่มีอาหารใจและอาหารกายหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตวิญญาณอย่างเพียงพอ ช่องทางสำคัญที่ทำให้มนุษย์ทั่วไปสามารถสัมผัสกับอาหารใจดังกล่าวได้ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งรวมเรียกว่า สัมผัสทั้ง ๕

สำหรับผู้ที่เป็นศิลปินแล้ว พวกเขาจะมี “อายตนะที่ ๖ (การสัมผัสทางจิตใจ)” ซึ่งทำให้สามารถรับรู้หรือจินตนาการถึงบางสิ่งที่ไม่เคยมีไม่เคยปรากฏมาก่อน และสามารถสร้างสรรค์สิ่งเหล่านั้นขึ้นมาให้ผู้อื่นได้ร่วมรับรู้และชื่นชมด้วย

ศิลปะที่ศิลปินเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมาแล้วแต่นำเอา **วจิตรศิลป์** เข้ามาสอดแทรกเพื่อให้เกิดสุนทรียภาพแก่ผู้สัมผัสด้วยแทบทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่น

๑. วจิตรศิลป์ในอาหาร

มนุษย์ได้นำเอาความงามทางวจิตรศิลป์เข้ามาสอดแทรกในชีวิตประจำวันโดยที่ไม่รู้ตัว เช่น การแกะสลักผักและผลไม้ นำมาตกแต่งจานอาหาร การออกแบบขนมให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ การตกแต่งหน้าเค้ก ทั้งนี้ก็เพื่อให้อาหารนั้นชวนรับประทานมากยิ่งขึ้น

๒. วจิตรศิลป์ในภาพเขียน

ภาพเขียนที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้นสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์เราต้องการที่จะแสวงหาความสุขให้กับจิตใจของตน จึงทำให้เกิดงานจิตรกรรมหรือภาพวาดต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของงานวจิตรศิลป์ที่มีต่อจิตใจของมนุษย์ได้อีกประการหนึ่ง

๓. วจิตรศิลป์ในแพรรกรรม

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ที่มีประโยชน์ในการช่วยปกคลุมร่างกายเพื่อให้ความอบอุ่น แต่มนุษย์กลับไม่ได้มองว่าเครื่องนุ่งห่มเป็นเพียงแค่ปัจจัย ๔ เท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยที่ ๕ อีกด้วย ดังนั้น มนุษย์จึงได้ตกแต่งประดับประดาและดัดแปลงเครื่องนุ่งห่มที่ใช้สำหรับสวมใส่ให้มีรูปแบบหรือรูปทรงที่งดงามวจิตรตามรสนิยมของผู้สวมใส่

๔. วจิตรศิลป์ในสถาปัตยกรรม

ที่อยู่อาศัยเป็นอีกหนึ่งในปัจจัย ๔ ที่มนุษย์จะขาดมิได้ ดังนั้น มนุษย์จึงได้นำเอาวจิตรศิลป์เข้าไปผสมผสานกับการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนที่พำนักด้วย เพื่อให้เกิดความสวยงาม

สะดวกสบาย และคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เกิดสุนทรียภาพแก่ผู้อยู่อาศัย

๕. วจิตรศิลป์ในด้านเสียง

วจิตรศิลป์ในด้านเสียงที่มองเห็นได้เด่นชัดที่สุดก็คือ ดนตรี เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ดนตรีนั้นมีผลต่ออารมณ์และจิตใจมนุษย์มาก ดนตรีทำให้จิตใจของผู้เล่นและผู้ฟังเกิดความรู้สึกเบิกบาน และอ่อนโยนลงได้ ดังนั้น ดนตรีจึงเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยทำให้มนุษย์มีสุนทรียภาพที่ดี

วจิตรศิลป์ก่อให้เกิดสุนทรียภาพชีวิตนานัปการแก่มนุษยชาติ คุณค่าของวจิตรศิลป์จึงเปรียบเสมือนอาหารที่หล่อเลี้ยงจิตวิญญาณของมนุษยชาติให้ชุ่มชื้นและมีความสุขสังคมใดที่ปราศจากงานด้านวจิตรศิลป์ สังคมนั้นจะแข็งกระด้างและขาดคุณภาพชีวิต ดังนั้น บุคคลที่มุ่งแต่เฉพาะปัจจัย ๔ โดยไม่สนใจปัจจัยที่ ๕ บุคคลนั้นย่อมมีคุณภาพชีวิตที่ไม่เต็มพร้อมบริบูรณ์ ขาดความสุขในการดำเนินชีวิต

หมายเหตุ นิตยสุวรรณ :

ประเทศไทยมีศิลปะที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษมากมาย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไทยแทบทั้งสิ้น ศิลปะไม่ใช่แค่เพียงภาพเขียนหรือภาพวาดเท่านั้น แต่ศิลปะยังรวมถึงท่วงท่าลีลาในการรำ การแต่งกาย ดนตรีไทย การละเล่นของไทย เป็นต้น

วจิตรศิลป์ เป็นหนึ่งในศิลปะที่นอกจากจะให้ความรู้แล้วยังก่อให้เกิดสุนทรียภาพอีกด้วย และหนึ่งในวจิตรศิลป์ที่นำไปสู่สุนทรียภาพก็คือ การแสดงโขน การแสดงละคร รวมเรียกว่า นาฏกรรม

นาฏกรรม เป็นศาสตร์ที่ไม่สามารถแสดงได้ตามลำพัง จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบด้านอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเพื่อทำให้เกิดเป็นนาฏกรรมที่งดงามและทรงคุณค่า ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้น ได้แก่

๑. วรรณกรรมหรือวรรณศิลป์

สิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการแสดงโขน การแสดงละคร ก็คือ บทละคร ซึ่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ถ้าไม่มีบทละครจะไม่สามารถแสดงได้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า วรรณกรรมก่อให้เกิดบทละคร บทละครก่อให้เกิดการแสดงละคร และการแสดงละครก่อให้เกิดสุนทรียภาพแก่มนุษยชาติ

๒. ดนตรี

ดนตรีเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการแสดงโขนหรือการแสดงละคร ดนตรีสามารถสื่ออารมณ์ของตัวละครได้ เช่น ถ้าตัวละครมีอารมณ์เศร้า ดนตรีก็จะบรรเลงจังหวะช้า ถ้าตัวละครมีอารมณ์ตื่นเต้นดีใจ ดนตรีก็จะบรรเลงจังหวะเร็วขึ้น หรือการใช้ดนตรีบรรเลงในขณะที่ตัวละครกำลังจะไปหรือกำลังจะมา ที่เรียกว่าดนตรีบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับเนื้อเรื่องและตัวละครมากยิ่งขึ้น

๓. การแต่งกาย

เครื่องแต่งกายของไทยเรานับได้ว่าเป็นความประณีตวิจิตรบรรจง และมีเอกลักษณ์ที่ไม่ซ้ำใคร ดังนั้น เวลาที่โขนหรือละครไปแสดงที่ต่างเมืองจึงเรียกความสนใจจากชาวต่างชาติได้เป็นจำนวนมาก แม้ว่าจะไม่เข้าใจถึงเนื้อเรื่องและบทละครก็ตาม

เครื่องแต่งกายที่นิยมใช้ในการแสดงโขน การแสดงละคร เรียกว่า ชุดยืนเครื่องพระ (สำหรับตัวละครที่เป็นผู้ชาย) และชุดยืนเครื่องนาง (สำหรับตัวละครที่เป็นผู้หญิง) ซึ่งมีลักษณะเด่น คือ ผู้แต่งจะต้องสวมขลุ่ย และมงกุฎกษัตริย์หรือรัตเกล้า เหตุผลที่เครื่องแต่งกายของโขนละครมีความงดงามประณีตบรรจงนั้น เป็นเพราะว่า การแสดงโขนละครในอดีตนั้นใช้ผ้าฝ้ายดิบสีเข้มมาทำเป็นฉากหลัง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่เครื่องแต่งกายของตัวแสดงโขนจะต้องมีความงดงามวิจิตรบรรจง ทั้งนี้เพื่อให้ตัวแสดงดูเด่นและเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชมละคร

ต่อมาหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีละครดึกดำบรรพ์เกิดขึ้น โดยได้อิทธิพลมาจากโอเปร่าของฝรั่ง การแสดงละครในสมัยนี้จึงเริ่มมีการใช้ฉากประกอบเปลี่ยนไปตามท้องเรื่อง เริ่มมีการทำเสียงฟ้าร้องเสียงฟ้าผ่า ฯลฯ เพื่อให้เนื้อเรื่องชวนติดตามและสนุกสนานยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ในระยะหลัง ๆ เครื่องแต่งกายของตัวแสดงโขนจึงลดความประณีตลง เนื่องจากมีองค์ประกอบด้านอื่นมาช่วยเรียกความสนใจจากผู้ชมมากขึ้น

๔. ลีลาท่ารำ

ลีลาท่ารำ นับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการแสดงโขน ละคร ในอดีตเราเข้าใจว่าท่วงท่าลีลาในการรำรำ

ได้แบบมาจากเทพเจ้า แต่แท้จริงแล้วท่วงท่าลีลาที่งดงามเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นท่าทางตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ได้ใช้ภูมิปัญญาคิดดัดแปลงโดยสอดแทรกวิถีตรศิลป์เข้าไปเพื่อให้เกิดความงดงามแลดูอ่อนช้อยมากขึ้น

วิวัฒนาการของการแสดงโขนและละคร

โขนมีวิวัฒนาการมาจากการแสดงอื่น ๆ ได้แก่

๑. หนังใหญ่ เนื้อเรื่องที่ใช้แสดงโขนและบทพากย์เจรจามาจากหนังใหญ่

๒. กระบี่กระบอง ลีลาท่ารำที่ใช้ในการแสดงโขนตอนต่อสู้กันมาจากการท่าทางการต่อสู้ของการเล่นกระบี่กระบอง แต่ได้นำเอาวิถีตรศิลป์มาสอดแทรกเพื่อให้เกิดความงดงามมากขึ้น

๓. ชักนาटकติกดำบรรพ์ เครื่องแต่งกายที่งดงามของโขนมาจากเครื่องแต่งกายของการเล่นชักนาटकติกดำบรรพ์ในพระราชพิธีอินทราภิเษก

ส่วนละครดั้งเดิมที่มีการแสดงกันมี ๒ ประเภท คือ ละครนอก (ใช้ผู้ชายแสดงทั้งหมด) และละครใน (ใช้ผู้หญิงแสดงทั้งหมด) เรื่องที่ใช้สำหรับแสดงละครใน ได้แก่ อิเหนารามเกียรติ์ อุณรุท และเรื่องที่ใช้สำหรับแสดงละครนอก ได้แก่ ลักษณะวงศ์ ไกรทอง สังข์ทอง นอกจากตัวแสดง และเรื่องที่ใช้ในการแสดงแล้ว สิ่งที่ทำให้ละครนอกและละครในมีความแตกต่างกันคือ ท่วงท่าลีลาในการรำและเครื่องแต่งกายของตัวแสดง ซึ่งลีลาท่ารำของละครในมีความงดงามและอ่อนช้อยมากกว่าละครนอก

นาฏกรรมเป็นวิถีตรศิลป์ที่ทรงคุณค่า ดังนั้น จึงควรที่เราจะต้องช่วยกันส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่สืบไปชั่วลูกชั่วหลาน

นางสาวพรทิพย์ รอดพันธ์

นางอรรรณ บัวพรหมมี

นางสาวพัชระ บุญประดิษฐ์

นางชวณพิศ เขาวินสุกุล

ผู้สรุปการอภิปราย

นางสาวบุญธรรม กรานทอง

ผู้ตรวจแก้ไข